

«Sámi iešmearrideapmi ii mihkkige
odda jurdagiid – áigumuš cegget ása-
busa mii sáhtta bállat sámiid beales
lei jo Elsa Laula Renberg áigge.»

«Parlamentarisma lea áidna vuobki
viiddidit demokratiija – gávdnogo
eará eamiálbmogiid gaskkas?»²

Vaikko sámi iešmearridanjurdda ii leat
«mihkkige odda jurdagiid», liikká dan sis-
doalus dahje ollašuttimis – nappo mak-
kár hápmi sámi iešmearrideamis livččii
praktihkalaččat – lea ain unnán diehtu ja
áddejupmi. Sámedikkít leat leamaš doaim-
mas muhtun hámis 1970-logu rájes (Suo-
ma Sámediggi vuodduuvvui 1973), muh-
to dálá hámis daid ii sáhte atnit iešmear-
ridan- dahje iešstivrenásahussan.³ Dav-
viriikka stáhtain lea guovddaš rolla sámi
iešmearrideami viidodaga ja ollašuttima
rámaid meroštallamis, ja muđuige deaddu
lea eambbo našunála ja riikkaidgaskasaš
riektevuođadagain go báikkálaš diliin ja
beroštumiin.

Guovvamánu 2008 dollojuvvui Álttás
konferánsa man fáddán lei sámi iešmearri-
deapmi viidodat ja ollašuttin, muhto dat
ii nákcen olus čielggadit mo sámi ieš-
mearrideami livččii olggosoidnit dábálaš
eallimis. Konferánsa deaddu lei iešmear-
ridandoahpaga juridihkalaš dulkojumiin
ja das, mo riikkaidgaskasaš olmmošvuoig-
gatvuodát gusket eamiálbmogiidda.⁴

«Gean jiena mii gullat Sámedikkis?»

Sámi iešmearrideami guorahallan¹

Iešmearrideami historjjálaš vuoddu hárvve dahje ii oppage digaštallon

Norgga Sámedikki presideanta rabai kon-
feránsa ja sártnui, ahte «iešmearridanriev-
ti dárkilis sisdoallu galgá čielggaduvvot
ja ollašuttit našunála láhkaásameami veh-
kiin iešgudet davviriikkain».⁵ Su mielas
sámiin lea áin guhkes mátki dása, muhto
guovddáš lávkkít dán guvlui leat čuovvu-

¹ Dát artihkala lea oassin stuorát dutkanprošeavttas
eamiálbmogiid iešmearrideami birra. Artihkala čáli
lea ožžon Kanada dutkanrádis ruhtadeami áigodahkii
2011–2015 veardádalli dutkanprošektii mii čielggada
mo eamiálbmogiid iešmearrideapmi ja eamiálbmo-
giid politihkalaš ášahusat leat sohkaalaiduvvan.
Geasset 2011 čáli jotkkii jearahallamiid Sámis dán
prošeavtta olis, muhto dat jearahallamat eai leat oas-
sin dán artihkkalis.

² Sámi nissonpolitihkkár gii lea leamaš guhká mielde
sámepolitihkas ja alimus sajadagain sámi politihkalaš
ášahusain. Jearahallan 29.5.2008.

³ Geahča R. Kuokkanen, 'Achievements of Indigenous

Self-Determination. The Case of the Sami Parliaments
in Finland and Norway', in J.M. Beier, (doaim.) *Indigenous
Diplomacies* (Palgrave, New York, 2009) ss. 97–114.

⁴ «International Conference on Sami Self-Determination:
Scope and Implementation.» 4–6 February 2008. Kon-
feránsa lágideaddjin lei Gáldu (álgoálbmotvuoigat-
vuodaid gelbbolašvuodaguovddaš) ja Sámi allaskuv-
la.

⁵ E. Olli, 'Opening Address by Egil Olli, President of the
Sami Parliamentary Council and the Sami Parliament
in Norway, Alta, 4–6 February 2008', *International Con-
ference on Sami Self-Determination: Scope and Imple-
mentation*. Alta, Norway, Feb. 4–6.

lit Ovtastuvvan Našuvnnaid eamiálbmotrivttiid julggaštusa ja ollašuhtit Sámekonvenšuvnna. Veardidettiin eará eamiálbmogiidda, sámi iešmearridanságastallamis stáhtat leat guovddáš rollas: sámi politihkalaš ášahusat leat hábmejuvvon stáhtaid málliid mielde ja dat doibmet eanaš stáhtaid guvlui. Nubbi erenoamáš sámi iešmearridanviggamušaid iešvuohta lea daid vuoddu: dan ruohttasat orrot gávdomin eambo riikkaidgaskasaš lágain ja olmmošvuoatvuodain go sámiiid iežaset historjjás. Dasa ahte sámiiid leat leamaš historjjálaččat iešmearrideaddji – sii leat rádden iežaset eallima siiddain – čujuhuvvo unnán jos ollenge politihkalaš ja eará oktavuodain ja ságastallamiin.

Norgga Sámedikki oaidnu ii spiehkassat Norgga stáhtas, man Áltá konferánsas ovddastii sámeáššiid stáhtačáli. Son deattuhii sáhkavuorustis ahte «Norgga ráddehussii lea dehálaš ahte iešmearridandoaba dulkojuvvo nu ahte dat doallá deaivása ja lea anihahtti riikkaidgaskasaččat».⁶ Su oainnu mielde sámi iešmearrideapmi váldosisdoallu lea gulahallanja oktasaš mearridanváldi ráddehusain go lea sáhká sámiiid guoskevaš lánkaássaheamis. Son lasihii ahte «Norgga ráddehus ja Norgga riikkabeaivvit leat deattuhan mángii ahte sámi iešmearrideapmi galgá ollašuvvot dálá demokráhtalaš stáhta rámaid siskobealde».⁷ Dasa lassín sihke

Norgga Sámedikki presideanta ja ráddehusa sámeáššiid stáhtačáli aniiga dárbbu deattuhit ahte sámi iešmearrideapmi ii leat goassige mearkkašan iehčanasvuoda, ja ahte sámiiid eai leat goassige háliidan iežaset stáhta.

Sámi iešmearrideapmi nissonperspektiivvas

Jos sámi politihkalaš ja akademalaš elihatas lea ráddejuvvon áddejupmi sámi iešmearrideami viidodagas ja ollašuhtimis, ii leat imaš ahte dat lea unnán ságastallon fáddá báikkálaš dásis – ahte eanaš olbmuid mielas dat lea menddo abstrákta ja juoba mearkkašmeahtton sin eallimii. Dát čálus čielggada iešmearrideami mearkkašumi sámenissoniid perspektiivvas: mo sámenissonat áddejit iešmearridandoahpaga, mo sii árvvoštallet sámi politihkalaš ášahusaid viggamušaid ollašuhtit iešmearrideami ja mo sii ieža oassálastet dasa ja muđui sámeservodahkii.⁸

“... lokte prinsihpalaš gažaldaga das, leatgo sámedikkii sámi iešmearridan-rievtti vuoigadahtton ja rivttes albmaneamit.

Čálus vuodduuvvá geasset 2008 čadahuvvon jearahallamiidda. Daid vuodul dat buktá ovdan ahte sámi iešmearrideapmi dávjá áddejuvvo relationálan dahje gaskavuodaid vehkiin, nugo muhtin feministtalaš politihkalaš teoriiija ovddasteaddjit (omd. Iris Marion Young) leat čilgen. Čálus čuoččuha maiddái ahte sámenissoniid dulkojumi iešmearrideamis sulastahttet eambo eará eamiálbmogiid oainnuid iešstivremis go (oarjemáilme liberála) oainnuid demokratiijas ja parlamentarismmas maid sámedikkii geahččalit áddestallat. Oanehaččat dadjat, dát čálus lokte prinsihpalaš gažaldaga das, leatgo sámedikkii sámi iešmearridanrievtti vuoigadahtton ja rivttes albmaneamit.

Artihkkala sisdoallu

Čállosa vuosttas oassi guorahallá oanehaččat sámenissoniid rolla historjjálaččat sámi rivttiid ovddideamis ja dálá oassálastima sámedikkii. Nubbi oassi čielggada sámenissoniid oainnuid iešmearrideami

⁶ R. Valle, 'Self-Determination and the Sami. Remarks for Opening Statement at Conference on Sami Self-Determination: Scope and Implementation', *Ibid.*

⁷ *Ibid.*

⁸ Čálus lea oassin viidát veardádalli dutkanprošeavttas mii čielggada eamiálbmotnissoniid oassálastima ja rolla iešmearrideamis: mo sii oassálastet ráddádallamiidda ja hábmejit prinsihpaid ja málliid boahteáigge iešstivrenvuogádagaide ja mo sii váldet oasi dálá iešmearridanásahusaide.

mis vihtanuppelogi jearahallama vehkiin. Goalmmát ja manjimuš oassi guorahallá sámenissoniid oainnuid ja oassálastima veardádallamiin daid eará eamiálbmot-nissoniidda ja sin iešmearridanrahčamus-aid. Dákkár veardádallan čalmmustahtta seamma- ja earáláganvuodaid iešmearridanviggamušain ja nissoniid oassálastimis iešgudet oktavuodain ja guovlluin.

Sámenissoniid politihkalaš oassálastin

Sámit ráhčagohte iežaset rivttiid beales jo 1800-logu loahpas ja 1900-logu álggos ja sámenissonat leat leamaš álggu rájes njunnošis dán barggus.

Elsa Laula Renberg

Vuosttas sámekonferánsa, mii lágiduvvui jagis 1917 Roandimis, lei Elsa Laula Renberg (1877–1930) višuvnna ja ráhčamusaid boadus. Renberg lei vuosttas sámenissonsearvi jodiheaddji ja son maiddái vuodduid vuosttas riikadási sámesearvvi jagis 1904 ja mánga báikkálaš sámesearvvi Ruota ja Norgga Sámis. Son lei dovddus iežas áigge ja son ovddidii sámiid eananvuoigatvuodaid ja ealáhusaid ja doarjui nissoniid skuvllavázzima. Vaikko Renberg lei oamastan eallimis iežas álbmoga bealušteapmái – son maid čálii pamflehta «Inför Lif eller Död?» (1904) mas son ávžuhii sámiid gáibidit eananrivttiideaset – su rolla sámelihkadusa álgoáiggiin lea dávjá vajálduvvon dahje badjelgehččon historjjáčállimis (maiddái sámiid čállin historjjáin).⁹

Sámenissonat ledje guovddázis maiddái Áltta stuimmiin 1970-logu loahpas ja 1980-logu álggos. Áltta stuimmit adnojuvvojit čáhcejuohku sámiid ja davvirikkaid gaskavuodain. Norgga ráđdehus lei mearridan buoddudit Áltta-eanu ja álgoálgosaš plánaid mielde buoddu livččii gokčan olles Máze-giláza ja stuorra oasi dehálaš guohtuneatnamiid. Ráđdehus ii lean vuordán nu garra vuostálastima, mas ledje sámiid lassin mielde maiddái luonddugáhttejeaddjit ja guolásteaddjit geat háliidjedje suodjalit dehálaš luossajoga.

Sámenissonat stáhtaministera kantuvrras

Jagis 1981 njealljenuppelogi sámenissona vázziledje Norgga dalá stáhtaministera Gro Harlem Brundtlanda kantuvrrii ja gáibidedje čoačkkima Áltta dulvadanplánaid birra. Stáhtaminister miedai deaivvadit sámenissoniiguin, muhto ii datte atnán sin ášši doarvái dehálažžan ja gudii čoačkkima diimbabeale manjá. Nissonat

biehttaledje vuolgimis eret su kantuvrras ja čuovvovas iddeda bolesat gurpo nissoniid veagal olggos. Dát dáhpáhus lea dávjá guddojuvvon sámi 1970- ja 1980-loguid politihkalaš lihkadusa historjjás. Easka 2005 dát njealljenuppelogi nissona ožžo sidjiide gullevaš fuomášumi ja rámi go Norgga Sámiid Riikkasearvi ortnii doaluid sin gudnin.¹⁰

Otnábeaivve sámenissonat leat eanet aht'eamet mielde sámeapolitihkas iešgudet servviid ja ášahusaid bokte sihke báikkálaš, našunála ja riikkaidgaskasaš dásiin. Sámenissoniid lassánan politihkalaš oassálastin lea liikká oalle odđa albmanepmi ja lea muhtimin gáibidan erenoamáš kampanjaid oažžut eambo nissoniid álgit evttohassan ja jienastit sámediggeválggain.¹¹ Dál nissoniid lohku Norgga Sámedikkis lea 49% (2013 válggat) ja Suoma Sámedikkis 33% (2011 válggat). Vuolábealde guorahallat sámenissoniid politihkalaš oassálastima dárkileabbot.

Metodologiija

Geasset 2008 jearahallen 15 sámenissona ránnjagiielddain Kárášjogas ja Ohcejogas. Golbma jearahallon nissona eai dál orron dán báikegottiin, muhto guovttis sis leigga eret doppe ja goalmmát orui ránnjagiielddas. Deaddu oassálastiid válljemis lei nissoniin geat eai lean mielde sámi politihkalaš ášahusain (sámedikkiin dahje Sámerádis), muhto maiddái nissonpolitihkkárat jearahallojuvvojedje sihke buohasteami dihtii ja oažžut «siskkáldas» oainnu sámi iešmearrideamis. Nissoniid ahki molsašuttai 30-jagiin gitta 70-jagiin. Eanaš oassálastit (ovcci) ledje 50–60-jahkásaččat, njeallje ledje 30–40-jagiin ja guokte 70-jagiin. Logi nissona ledje gazzan goit muhtin veardde alitoahpu. Oassálastiid sámeapolitihkalaš searvama vuodul sin sáhtta juohkit golmma váldojovkui: gávccii nissona eai leat leamašan sámi politihkalaš ášahusain¹² (vaikko sis mánggas lei dahje lea leamaš aktiivvalaš sámeservodagas earáláhkai dego sámeservviid bokte), golbma ledje dahje leat leamaš ovdalis lahtun juogo Sámerádis dahje Norgga dahje Suoma Sámedikkis ja njealljis ledje sámediggeáirrasin dalle go jearahallan čadahuvvui.

Válden oktavuoda oassálastiin ovddalgihtii ja jerren sin beroštumi searvat dutkanprosektii. Buot jearahallamat čadahuvvojedje njunnálagaid sámeigillii, ja dat biste gaskal 1,5–2,5 diimma. Jearahallamis ledje njeallje váldoasi. Vuostažettiin ledje jearaldagat nissoniid áddejumiin iešmearridan- ja autonómijadoahpágiin. Nubbi oassi vuojulduvai iešgudet vugiide oassálastit sámeservodahkii. Dán oasis

nissonat háleštedje maiddái sin áddejumiin sámeservodaga birra. Goalmmádin jearahallamat giedahalle nissoniid oainnuid dálá sámi iešmearridanviggamušain ja nissoniid rollas dain viggamušain. Dán oasis ledje jearaldagat nugo váldetgo iešmearridanviggamušat doarvái vuhtii nissoniid jiena, beroštumiid ja dárbbuid ja mat leat sin mielas beaktileamos dahje heivvoleamos vuogit sámenissoniid mielas oassálastit sámi iešmearrideami ovddideapmái dahje ollašuttimii. Loahpas ledje vel jearaldagat globalisašuvnna váikkuhusain sámeservodahkii ja sámi iešmearridanviggamušaide. Dát čálu guorahallá golmma viiddes fáttá mat bohte ovdan jearahallamiin: iešmearridandoahpaga, sámeservodaga ja oassálastima ja dálá viggamušaid iešmearrideami ektui.

Iešmearrideami doaba

Eanaš osseváldiin meroštalle iešmearrideami nákan, friddjavuohtan dahje riekhtin dahkat mearrádusaide iežas áššiid badjel sihke ovttaskas olbmo ja oktasaš (individuála ja kollektiiva) dásiin. Mángasat, eandalitge sii geat ledje mielde sámeapolitihkas deattuhedje iešmearrideami oktasaš (kollektiiva) oli.

Olbmo iešmearrideapmi

Okta nisu meroštalai iešmearrideami riekhtin eallit sápmelažžan ja guokte nissona mielas dat mearkašii dásseárvosaš rivttiid ja mearridanválddi almmái- ja nisson-olbmuid gaskka. Golbma nissona bukte

⁹ B. Lundmark, 'Hon var en förgrundsgestalt i samernas moderna historia', 6 *Samefolket* (1978) ss. 10–25.

¹⁰ Min Áigi, Historjjálaš vuollástahttin, *Min Áigi*, 25.2. 2005, s. 2. Ironalaš dán dáhpáhusas lea ahte moadde jagi Áltta-stuimmiid manjá Brundtland jodihi ONa Máilmmi biras- ja ovdaneami komišuvnna, mii almmuhii ollu siterjevuvon raporta *Our Common Future* (1987). Dát raporta buvtii doahpaga «bistevaš ovdaneami» dábbalaš olbmo giellageavahussii ja dat lei okta vuosttamus ONa raporttain mii dovddasta eamiálbmogiid bistevaš eallinvugiid ja eamiálbmogiid ášahusaid ja árbevieruid mearkašumi máilmmi bistevas boahpteáigge huksemis. Raporta evttohii ahte «olbmo doaimmat galggašedje duhtadit otná dárbbuid nu ahte dat eai goarit boahpteavaš buolvaid vejolašvuodaid duhtadit sin dárbbuid» (s. 43). Dát jurdda sulastahtta Davvi-Amerihká eamiálbmogiid oainnuid maid mielde mii galgat smiehttat min buot doaimmaid nu ahte álo atnit čieža boahpteavaš buolvva buresbirgejumi mielas.

¹¹ V. Stordahl, 'Sametinget – Vinner Begrenset Adgang? Refleksjoner over Debatten Om Kvinnerepresentasjonen På Sametinget', B. Bjerklí and P. Selle, (red.) *Samer, Makt Og Demokrati: Sametinget Og Den Nye Samiske Offentligheten* (Gyldendal Akademisk, Oslo, 2003) pp. 219–245; V. Stordahl, 'Why Are They So Few in Numbers? Women Leaders in a Sample of Saami Institutions', in IWGIA, (doaim.) *Indigenous Women on the Move* (IWGIA, Copenhagen, 1990) ss. 57–76.

¹² Sámi politihkalaš ášahusain oaiwvildan dán čállošis sámedikkiid ja Sámerádis.

ovdan sámenissoniid iešmearrideami váiluma árbevirolaččat sámeservodagas. Okta nisu, gii lei bajásšaddan badjedilis, muitalii mo son olgguštuvvui ealáhusas: «Nu guhká go mun in lean vázzán skuvlaid mun bessen leat mielde mearrideamen. Dalán go álgen skuvlii de mun šadden olggobeallái, dalle juo.» Báhpára alde sus lei gal vuoigatvuohta muhto son ii goassige geahččalan dan. Su mielde dat lei áigi goas jurddašuvvui ahte badjedilli ii lean nissonolbmuid várás. Nieiddat ledje «eret oahpahuuvon».¹³

Okta Sámedikki ovdasteaddji deatuhii ovttaskas olbmo iešmearrideami mearkkašumi. Su mielas iešmearrideami vuoddun lea individuála riekti mearridit iežas rupmaša, eallima ja birgenlági badjel servodagas. Sutnje lei dehálaš deatuhit ovttaskas olbmo iešmearrideami eandalitge nissoniid oktavuodas, seksualitehta ja mánnáoažžuma ektui, mainna son oaivvildii ahte reproduksuvdna galgá leat nissona duohken. Son logai: «Jos individa iešmearrideapmi ii leat sajis, de boahit váttisvuodaid sisa bajit dásiin – sámiin ii sáhte leat kollektiiva iešmearrideapmi jos individa dásis váilu, eandalitge nissoniin; ferte duohkandahkat ja gávnot juohke dásis.»

Nubbi nisu gii lei guhká leamaš mielde sámpolitiikkas oaivvildii ahte sámi nissonolbmo iešmearrideapmi lea gáržžiduvvon; ahte sámeservodagas «sosiála ja morála rámat ja norpmat ráddjejit eambo nissoniid go almmáiolbmuid ja maiddái nissonolbmuid geatnegasvuodat leat tuorat go albmáin».

Oktasaš (kollektiiva) iešmearrideapmi

Golmma nissona mielas oktasaš (kollektiiva) iešmearrideapmi galgá ollašuvvot vuosttažettiin báikkálaš dásis ja áššiin mat gusket eananhálldašeami ja árbevirolaš ealáhusaide guoski rivttiide dego guollebivdui. Mánega nissona čujuhedje iešmearrideami ráddjehusaide ja bukte ovdan geatnegasvuoda – sihke ovttaskas olbmo ja álbmoga – váldit earáid vuhtii mearrádusaid dahkamis. Okta Sámedikki ovdasteaddji dajai ahte iešmearrideapmi lea «maiddái ahte olmmoš ieš váldá ovttasvástádusa ja oasi, ii visot hoigadit bajit dassái Sámediggái». Son lasihii vel ahte «geaidnu iešmearrideapmi lea nu guhkki, Sámediggi ii sáhte dan okto gállit». Su mielas Sámedikki ásaheapmi lea mearkkašan ahte «engašemánja lea lahppon sámeservodagas, olbmot eai šat beroš searvebargguin» eai searvva servodahuksemii. Dán oaivvildedje maiddái mánega eará nissona. Nubbi Sámedikki ovdasteaddji fas oaivvildii ahte «juohke álbmogis lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái muhto ferte čuoovvut álbmoga

lágaid, stáhta lágaid ja váldit earáid vuhtii. Álbmot ferte beassat *ovddidit* – ii nuge *mearridit* – iežas áššiid mat dasa leat dehálaččat, makkár áššiid álbmot háliida ovdidit ja man guvlui, prioriteret áššiid.

Guorahaladettiin makkár áššiid sámit galget ovdidit ja deatuhit go lea sáhka kollektiiva iešmearrideamis, eanaš oassálastit atne dehálažžan searvat mearrádusaide ja ságastallamii makkár áššiin sámit galget beassat mearridit. Nissonolmmoš gii ovdalis lea leamaš mielde sámi politihkas čilgii: Álggu rájes go son álggii politihkkii lea leamaš sáhka iešmearrideamis, mearridit ovtasrádiin earáiguin ja das makkár áššit gullet sámi iešmearrideapmái. Su mielas ii lean dehálaš beassat mearridit *buot* áššiin, dego ovdamearkka dihtii NATO lahttovuodas.

Sámi autonomiija (iešstivren)

Okta nisu buvttii ovdan autonomiija doahpaga, mii su mielas lea viidát go iešmearrideapmi. Su mielas otnábeai sámit báhtarit ja ballet autonomiijas ja hállamis iežaset guovlluhálldašeamis. Sii baicce oppa áigge «čilgejit dážaide ahte eat hálit iežamet riikka». Son árvvoštalai dan garrasit:

Geas sámi politihkkárat leat ožžon mandáhta buikit oppa áigge mii eat áigge sierra stáhta, mii leat nu dubtavaččat, eat áigge autonomiija? Sámis ii leat leamaš jienasteapmi dan birra. Mun lean oalle hirpmabuvvan vuohkái mainna min politihkkárat ballet; dego dáža lea vuortmuban sin stákku geabčai ahte eai oaččo namuhit autonomiija, oažžut dušše vebá iešmearrideami dan mielde maid dáža dahje láttán juolluda sin rávvagiid mielde – álkimus kultuvrralaš áššiid buohdá, resurssaid geavabeami galgá anuhit.

Son oaivvildii ahte čuohte jagi dáruidhtinpolitiikka lea sámiid otná baluide autonomiija ektui. Son lasihii vel ahte sámit eai oaččo ruđa stáhtas ja ránggáštuovvot jos hállet nuppeláhkai.

Nissoniid oassálastin sámeservodagas

Eanaš oassálastiin ledje ovtta oaivilis das mat sámeservodaga vuoddoasit leat: giella, árbevirolaš ealáhusat, dihto oktasaš eallin- ja gulahallanvuogit¹⁴, duodji, sámeguovlu, álbmot, sohka ja fuolkkit. Muhtin nissonat namuhedje sámi áshusaid, muhto seammás dadje ahte dávjá dain váilo sámi vuoddu – ahte dat eai leat áshuvvon sámi árvvuidda ala ja jurddašuvvugiid mielde. Mánegasat máinna-

šedje sámi servodateallima: deaivvadeamit, čoaikkimat ja vuogit searvat ja váldit vára oktasaš áššiin, ja maiddái gallestallankultuvrra, mii lei sin mielas jávkamin go olbmui ii šat oro leamen áigi galledallat iežas bearrasiidje; «olbmot finadit dušše dalle go lea ášši».

Bearašbáttit ja gullevašvuohta

Guovtti nissona mielas biila lei guovddáš siva dán nuppástussii: «olbmot finadit dušše gávppis, eai atta šat bisámit galledallat». Okta dain guovtti nissoniin lasihii vel ahte su ahkásaš (gaskaahkásaš) olbmui, «geat leat orron máddin ja fárren fas ruovttoluotta, lea oktavuoha sámeservodahkii muhtinláhkai boatkanan ja sii leat boarrásut olbmuid šaddan vierisin». Nubbi, boarrásut nisu fas fuomášuhtii ahte vaikko fuolkegoddi lea ain dehálaš, «báttit eai leat nu čavga go ovdal» mas lea čuvvon ahte «áhkubat ohcalit oktavuoda ja vurdet láidesteami».

Earát hálle maiddái oktavuoda ja gullevašvuoda mearkkašumis oassin sámeservodagas, muhto govvededje seammás mo dat orru leamen jávkamin. Dego okta nisu logai: «mun balan ahte sámiid oktiigullevašvuohta lea lahppomin; ja dat boahit ovdan maid giellageavaheamis: mii hállet dál Norgga sámiid ja Suoma sámiid birra ja riikkarájaid rasttildeaddji barggus dan sadjái go dajašeimmet *olles Sápmi*». Nuorat nissonolmmoš gii anii giela ja oktiigullevašvuodadovdu guovddáš oassin sámeservodagas, nuppi dáfus fuomášuhtii mo sámegiella sáhtá maid olgguštit sin geat eai hála dan (dahje eai hála davvesámegiella) ja mo oktiigullevašvuodadovdu sáhtá mearkkašit iešgudet áššiid iešgudet bulvii. Son attii ovdamearkan iežas áhku ja dajai: «Jos mun jearan áhkus de Sápmi ii leat servodat, ii son dovdda oktiigullevašvuoda muhtin máttasápmelaččain. Son [su áhkku] atná iežas sápmelažžan muhto maid suomelažžan, sutnje sámeservodat lea Deanuleagis, Norggabeal olbmui dás lahkosis». Su mielas dasa ahte «dovdat olles Sámi servodahkan, ferte leat muhtinlágan skulejupmi» ja sutnje alccesis sámi dovdu lea boahitán sámeservviid bokte.

Seammasullasaš oaidnu lei gaskaahkásaš nissonis gii oaivvildii ahte «sámeservodat dovdo buot eanemus boarrásiid-siiddas, olu eanet go gostige nuoraid searvvis». Sutnje lagasbiras ja servodat

¹³ Dát dili joatkašuvvá ain otnábeaivve. *Ávvir* muitalii 21-jahkásaš sámenissonis gii lei bajásšaddan badjedilis muhto ii sáhte oažžut das ealáhusa go «dábálaš» vieru mielde eallu manná gándaide (A. H. Guttorm Johansen, li Beasa Boazodollui, *Ávvir*, 12.2.2010, s.4.)

¹⁴ Dego okta nisu čilgii, dat ii leat dušše sámegiella, muhto maiddái dihto oktasaš gulahallanvuogit nugo eahpenjuolga dajahusat ja geažideamit.

mas son lei bajásšaddan lei buot eanemus sámeservodat. Su mielas sámeservodat man birra son lei manná oahppan ja lohkan lea muhtin muddui retorihkka. Seammás son logai ahte su oaidnu sáhtá leat maid boastut go ieš ii šat eale Sámis birra jagi.

Sámi servodat

Vaikko eanaš nissonat deattuhedje lagasbirrasa ja olbmo gullevašvuoda dasa, dušše guokte namuhedje sierra geografijja mearkkašumi. Okta nisu gii ii lean orron Sámis badjelaš logi jahkáii oaiivildii ahte sámeservodat ii leat čadnon geográfalaš guvlui, muhto baicce oktiigullevašvuodadovdui sámiiid gaskkas beroškeahhtá gos sii orrot. Nuppi nissona mielas fas sámeservodat lea čadnon dihto geográfalaš guvlui: «mun ii sáhte smiehttat ahte sámeservodat lea muhtin sápmelaččat geat orrot Oslos». Son jearaige: jos «ruokto-guovlu ii mávsse šat maidige sápmelažžii, mo dakkár dilis fievrredit ja gaskustit sámovuoda boahhte buolvvaide?»

Sámeservodagas orrun bođii ovdan maid earáiguin. Nissonii, gii lei ovdalis orron eará sajis, muhto lei máhccan ruoktobáikegoddáii mánga jagi dassái, sámeservodat mearkkašii olu. Su mielas «sámeservodat gávdno jos don válljet dan – ahte beasat eallit sápmelažžan, borrat

sámeborramuša, beasat mannat meahccái, bargat sámi ealáhusaid ja sápmelaš olbmuiguin servvoštallat». Sámeservodagas beassá lunddolaččat eallit sápmelažžan, dan ii dárbbáš oppa áigge čilget dego eará sájis galggašii leat «sámi ambassáda, ii goassige dušše ieš». Dasa lassin su mielas lea dehálaš «maiddáii diehtit mo galgat ovddidit iežamet servodaga, mii váilu, mo ovddidit kultuvrra, ja leat mielde huksemin servodaga – [dat lea min] geatnegasvuohtha ja árbi man leat ožžon min máttuin». Son vel lasihii ahte sámeservodat «ii álo leat leamaš čielggas, mii leat galgan doarrut dan ovdii, ja dan dihtii dat lea maid dehálaš».

*“... árbi man leat
ožžon min máttuin.*

Ovttá nissonis lei unnán buorre dadjamuš «virggálaš» sámeservodagas, nugo sámeháhusat meroštallet dan ja hállet dan birra. Su vuosttas reakšuvdna jearaldahkii sámeservodaga birra lei biehttaleapmi: «munnje mángii boahhtá ovdan gažaldat ahte leango mun oppanassiige sápmelaš dan sivas go mánga ášši leat nu ahte min jurdagat eai váldo vuhtii». Duogáš su reakšuvdnii lei guhkesáigásaš nággu

badjeolbmuid ja dáloniid gaskkas, mas su mielas sámi politihkalaš ásašusat álo dollet ja ovddidit dušše badjeolbmuid beali ja rivttiid. «Go mii hállat sápmelaččain ja sápmelašvuodas mii galggašeimet álgit buot unnimusain ja váldit buot vuhtii, ii dušše badjedili, dat ii leat áidna», son oaiivildii. Son ieš ii lean goassige oassálastán sámi searvedoibmii iige sus leat leamaš beroštupmi dasa dahje sámpolitihkkii muđui. Ovdamearkka dihtii son ii lean goassige jienastan Sámedikki válggain, danne go son dovdá ahte dat ii ovddas su dahje ahte dat lea su várás.

Mo oassálastit sámeservodagas?

Jearaldahkii oassálastinvugiin sámeservodagas buohkat namuhedje sámeservviid vaikko eai buohkat lean searvedoaimmas mielde. Dušše guokte nissona eaba lean goassige leamaš mangelágan sámesearvis mielde. Golbma nissona oassálaste servodahkii eambo báikkálaš dásis gielddastivrraid dahje lávdegottiid bokte. Dasa lassin okta boarrásut nissonolmmoš čuoččuhii ahte sus gal livččii beroštupmi searvat, muhto «nissonolbmot leat badjelgehččon Sámis». Su vásáhusa mielde nissonolbmot sihkkoujvuohtit politihkalaš listtuin, mii lei dáhpuhuvan maiddáii sutnje. Su mielas dát lei okta siva manne nissonolbmot eai oppa šat berošge geahččalit

searvat mielde sámi politihkalaš ásahus-
aide.

Eará vuogit oassálastit sámeservodah-
kii mat namuhuvvojedje, ledje eará sámii-
guin gulahallan ja galledaddan ja sáme-
politihka ja sámi media čuovvun. Mán-
ga nissona namuhedje ahte sii oassálaste
sámeservodahkii iežaset barggu bokte,
lehkos dat sámi ásahus dahje bargu gos
sii barge sámegeielain ja kultuvrrain. Poli-
tihkalaš ásahusaid, sámeservviid ja bar-
gosajiid lassin eará dehálaš ásahusat
sámi servodateallimii ledje bálgosiid ovt-
tastusat dahje orohagat ja girku, mas lea
ain guovddáš rolla eandalitge boarrásut
bulvii. Guokte nissona dajaiga ahte soai
oassálastiba sámeservodahkii duoji bokte
– nubbi dain nissoniin lei maiddá duodje-
searvvi stivrralahttu man bokte son logai
oassálastit mearrádusaide. Dat guokte
nissona, geat orro sámeservodaga olggo-
bealde, oaivvildedje ahte sámeservodah-
kii sáhtá oassálastit maiddá sámi girjjá-
lašvuoda lohkamiin ja sámi musihka
guldalemiin.

Guokte nissona deattuheigga maiddá
luonddu mearkkašumi. Meahcci lei dehá-
laš oassi oassálastit sámeservodahkii, leh-
kos dat čuoigan, guolásteapmi, dolastal-
lan, murjen ja lubmen, lávostallan dahje
mánáide ja mánáidmánáide oahpahit bir-
get meahcis ja gudnejahtit luonddu.
Boarrásut nissonolmmoš hálai maiddá
lundui čadnon árvvuid birra – das ahte
ferte addit juoidá ruovttoluotta eatnamii
ja jearrat lobi jos áigu juoidá váldit dahje
bargat juoidá – ja daid oahpaheamis nu-
rat bulvii. Son čujuhii dasa maid lei ieš
oahppan: «Boares olbmot lávejit lohkat
ahte olbmot leat luonddugáhppálagat,
okta oassi luonddus. Mii eat birge luon-
du haga, luondu ii birge min haga; ovda-
mearkka dihtii jávri dárbbáša olbmo biv-
dit guoli. Dán áigge hástalus lea gávdnat
dássedeattu».

Oainnut sámi iešmearrideamis

Iešmearridanságastallan oasseváldiid gask-
kas juohkášuvai golmma oassái: *oainnut
iešmearrideamis, sámedikkiid kritihkka
ja molssaeavttut dálá vuogádagaide*.

Mii lea sámi iešmearrideapmi?

Oppalaččat sámi iešmearrideami viidodat
ja sisdoallu lei hui eahpečielggas eanaš
oassálastiide. Mánaga nissona dadje ahte
sis ii lean čielga, oktilaš áddejupmi maid
sámi iešmearrideapmi mearkkašivččii gea-
vadis dábálaš olbmo eallimis dahje mii
dan viidodat lea (dahje livččii). Sii oaiv-
vildedje maiddá ahte sámi politihkalaš
ásahusain váilo dárkilis, čielga plána ieš-

mearrideami ektui – ahte sámedikkiid
ulbmilat ja áigumušat ollašuttit iešmear-
rideami ledje juogo eahpedárkil dahje
váilo ollásit. Ovta guhkesáigge sáme-
politihkkára mielde «eai buot sáme-
politihkkáratge ádde mii lea iešmearrideap-
mi». Son vel jotkkii: «Buohkat Sámedikkis
lohket ahte sii ovddidit iešmearrideami,
muhto lea váttis diehtit ahte leatgo olb-
mot duodaid dan mielas ja maid dat sis-
doallá; dat lea nu unnán meroštallon». Nubbi
nisuges jearai: «Gos leat dihkáduv-
von luoddá, čállon plánat, strategiijat ja
višuvnnat boahtteáigái?»

Mánnga nissonii sámi iešmearrideami
vuoddu lei menddo gárži. Dasa lei ráddje-
juvnon álggu rájes guoskat dušše kultuvra
ja das váilot eananvuoigatvuodát ja re-
sursahálldašeapmi. Nissonolmmoš gii
ovdalis leamaš lea mielde sámi politihkas
čuoččuhii ahte sámi iešmearrideapmi
lea «eiseválddiid lánvegeažis». Su mielas
lei dárbu loktet ságastallama dan dássái
mii hukse čeardda ja našuvnna eret das

ahte juohkehaš ovddida dušše iežas ášši:
«Jos našuvnnahuksen ii leat ulbmil, dalle
lea dušše duhkoraddamin».

Okta nisu oaivvildii ahte sámi iešmear-
rideapmi ii doaimma dainge surggiin gos
lea juo lágat sajis dego sámegeiellalágat
Suomas ja Norggas. Sámedikki ovddas-
teaddji maid miedihii ahte sámi iešmear-
rideami ollašuttin lea váilevaš. Son da-
jai: «Giella ja gielalaš vuoigatvuodát leat
ovdanan bures, muhto leatgo eará áššit
ovdanan ollenge?»

Gelbbolašvuodahuksema ja dieđuid váilun

Nubbi guhkesáigge sáme-
politihkkár fas čuoččuhii ahte sáme-
politihkka lea šad-
dan menddo biedggul ja báikkálažžan;
«dušše gilvvohallan guovlluid ja suopma-
niid gaskkas». Su mielas «áidna vuohki
ovddidit sámi iešmearrideami boahpteáig-
ges lea nannet ja ovddidit servodatgelbbo-
lašvuoda; ahte mis leat doarvái doaktárat,
juristat ja nu ain; iežamet ekspearattat».

Gažaldahkii das leago sámi iešmearrideamis mearkkašupmi olbmuid árgabeaieallimii vástádušat ledje oalle girjái. Eanaš oasseváldiid mielas sámi iešmearrideapmi lei menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii.

Okta sivva váilevaš áddejupmái mii guoská sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii.

Sámedikkiid kritihkka

Eanaš oasseváldiid sámi iešmearrideapmi lei seamma go sámedikkiid. Go lei sáhka dálá sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii.

Kritihkalaš jienat iešgudet vuodustusaiguin

Eanaš oasseváldiid sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii.

dit ja ollašuttit iešmearrideami. Nuorat nisssonolmmoš gii leamaš lea sámedikkiid mielde árvvoštalai dili buot čielgasepmos ja čuočuhii: «Sámedikkiid ásaheapmi lea leamaš vearrámuš dahku sámi iešmearrideamis!» Su mielas dat lea dagaš dili mas juohke Sámediggi «ohcá iešmearrideami iežas riikka siste». Son jearai: «Maidbat mii dákkár iešmearrideamiin mii nohká guovdu Deanu ja don bealde álgá nubbi iešmearrideapmi?»

Guokte nissona dadje njuolga ahte sámedikkiid eai lean otná dilis ovdideamen iešmearrideami. Nubbi sudnos oavvildii ahte (Norgga) Sámediggi lei menddo darvánan dáža bellodagaide. Nubbi, gii lea leamašan mielde sámi politihkas, fas evttohii ahte okta čilgehus dálá «darvánan dillái» lea dat go nu ollu nuorra olbmot geain váilu politihkalaš vásáhus leat válljejuvnon Sámediggái. Dás lea čuvvon politihkalaš ortnet mas lea unnán jotkolasvuohhta dahje kontinuehta. Guokte eará nisssonolmmoš (geat leigga aktiivvalaččat mielde sámedikkiid muhto eaba Sámedikkis) bukto ovdan seammullasaš kritihka: stuorra oassi odđa, nuorra sámediggelahtuin ledje eret juogo gávpogiin dahje guovlluin gos sámi kultuvra ja identitehta ii lean šat nu nanus. Dán guovtti nissonii sivva ii lean nu ollu politihkalaš vásáhusa muhto nana sámi duogáža váilumis. Nugo okta nisu logai: Dálá Sámedikkis leat nuorra nissonat dákkár guovlluin «gos sápmelašvuohhta lea nohkan, sii leat ieža ohcaleamen sámevuoda – mo sii ovdidit go iežage eai vel diede?»

«Bellodatpolitihkka headušta»

Measta buot oassálastit Norgga beal Sámis dadje ahte bellodatpolitihkka lea bissehan dahje ollásit bilidan sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii. Earáid mielas fas sámi iešmearrideapmi menddo abstrákta dahje das ii lean mangelágan oktavuohhta dábálaš olbmuid eallimii.

Gean ovddas Sámediggi bargá?

Boarrásut nisssonolmmoš gii guhká lea leamaš mielde sámedikkiid mielde árvvoštalai dili buot čielgasepmos ja čuočuhii: «Sámedikkiid ásaheapmi lea leamaš vearrámuš dahku sámi iešmearrideamis!» Su mielas dat lea dagaš dili mas juohke Sámediggi «ohcá iešmearrideami iežas riikka siste». Son jearai: «Maidbat mii dákkár iešmearrideamiin mii nohká guovdu Deanu ja don bealde álgá nubbi iešmearrideapmi?»

lea organiseren». Earát maid čuočuhedje ahte Sámediggi álggu rájes lea leamaš Norgga vuogádaga njuolggopariija, gos ovttas nissona mielde juohkehaš galgá «bargat dušše iežas bellodaga buorin, geahččalit gomihit nuppi bellodaga». Son jotkkii:

Dálá systema lea dego ledjongárda go sa ain duollet dalle bálkestit biergobihhtá man alde dasto dorrot. Mun in leat bárjánan diesa, mun in ádde manne olbmot válljejit mannat dobko, njeaidit earáid áigumušaid ja loktet iežas bellodaga nama. Dat lea dáža politihkalaš bellodagaide bargovuohki. Gean jietna dat lea Sámedikkis; leago sámiid vai dáža bellodagaide?

“... siskkáldasat nággejit duššalaš áššiid dan sadjái go gávdnat oktasaš vuodu.”

Okta sámediggeáirras lei maiddái duhtameahtun dálá Sámedikki organiserenvuohkái mas «áigi, fámut ja resurssat gollet dušši fallehemiide, smávva erohusaid doarrut (ja) mas bellodagat galget dahkat iežaset oinnolažžan smávva erohusaid bokte». Su mielas «bellodagat eai leat lundolaš organiserenvuohki sámedikkiid muhto áirras ovddasta dušše iežas iige sus leat vástidangeatnegasvuohhta mange jovkui. Dego Norggas, Suoma Sámediggi lea hábmejuvnon davvirikkalaš parlamentaralaš vuogádaga mielde ja das lea unnán jos ollenge sámevuoddu.

Dát kritihkka ii leat ráddjejuvnon Norgga Sámediggái. Suoma sámediggeválggain eai leat listtut dahje bellodagat, muhto áirras ovddasta dušše iežas iige sus leat vástidangeatnegasvuohhta mange jovkui. Dego Norggas, Suoma Sámediggi lea hábmejuvnon davvirikkalaš parlamentaralaš vuogádaga mielde ja das lea unnán jos ollenge sámevuoddu.

Okta nisu gii lei mielde ceggemin Sámedikki ja dasto áirrasin mánga jagi čilgii mearrádusa hukset Sámi álbmotválljenorgána oarjemáilmmi politihkalaš vuogádagaide mielde:

«Mii eat diehtán eará vugiid. Mis eai leat eará modeallat, mis ii leat kontinuehta dološ sámi vuogádagaide, doaibmavugiide, mis leat báttit boatka-

¹⁵ Guokte nissona leigga Suoma beal Sámis ja okta Norgga bealde. Dán oktavuodas dán erohusa deatnuheapmi lea mearkkašahhtti danne go Suoma ja Norgga sámedikkiid bušehtain lea mearihis stuorra erohus. Norgga Sámedikki 2010 bušehtta lei 351 miljovna kruvnnu (sullii 45 miljovna euro). Suoma Sámedikki bušehtta lei fas 1,6 miljovna euro (sullii 12,5 miljovna kruvnnu), mii lea 3,5% Norgga Sámedikki bušehtas.

nan. Davviriikkalaš dahje oarjemáilmi vuohki lea áidna vuohki viiddidit demokratiija; gávdnogo eará eamiálbmogiid gaskkas?»

Nubbi sámediggeáirras lei ovttá oavvilis ahte sámi ásaheavvut leat davviriikkaid njuolggokopijat ja «go mii ovdánahttit Sámedikki vuogádaga, mii dávjá geavahit Stuorradikki ovdamearkan, vuolgit dohko oahppomátkái». Son lasihii ahte dat lea «dárbbaslaš maid, go eanaš min cealkámusain mannet Stuorradiggái. Lea álkit gulahallat jos geavahat seamma minstára».

Dát sáhtta leat duohta, muhto seammás lea ártet jos sámedikkat galget vuosttamužžan bálvalit davviriikka eiseválddiid ja byrokratiija dan sadjái go sámeálbmoga, geaid várás Sámedikkat leat ásaheavvut. Dákkár dilis ii leat imaš dahje váttis oaidnit mo sámedikkiid legitimithta geahppána sámeálbmoga gaskkas. Doaimmat dego cealkámusaid čállin ja ruđaid juohkin «sahtedohko» vuoddu alde orru mángasiid mielas menddo reaktiivvalaš mas váilu plánen ja guhkesáigge višuvdna.

*“... vuosttamužžan
bálvalit davviriikka
eiseválddiid ja
byrokratiija dan sadjái
go sámeálbmoga.*

Vásihan cakkadanvugiid

Measta buot oassálastit árvvoštalle sámedikkiid ja sámeapolihka oppalohkái almmáiolbmuid arenan, gos nissoniid jienat ja oainnut eai gullo dahje váldojuvvo vuhtii doarvái buorre. Oassálastiid mielas dát lei dilli maiddá Norgga Sámedikkis vaikko jagis 2008 (goas jearahallamat čadahuvvojedje) nissonat ledje eanetlogus. Dego okta nisu logai: «nissoniid eanetlohku ii leat nagodan rievdadit dili, dat njámasta miele». Maiddái buot vihtta sámediggeáirasa ledje juogo ieža vásihan dahje oaidnán nissoniid vealaheami, nu go badjelgeahččama dahje olggušteami man duohken leat leamaš sin almmáikollegat. Dáža sosialpsykologa ja ovdeš politihkkár Berit Ás lea addán nama cakkadanvugiide maid almmáiolbmot geavahit hehttet nissoniid ovdánavejolašvuodaid. Dát fápmostallanvuogit leat dahkat oaidnemeahttumin, atnit bilkun, diktit diehttemeahttumin, ránggáštít duppalit ja heahppáštít ja soaibmat. Ás meroštallá dáid vugiid ná: 1) *dahkat oaidnemeahttumin* dáhpuhuvvá dalle go albmát vajáldahttet, badjelgeahččat dahje eai daga gullin nissonolbmuid; 2) *atnit bilkun* mearkkaša ahte nissonolbmuid daguid bilkidit dahje sii cielahuvvojit sin sohka-beali dihtii (dávjá stereotiippalaš govvdusaid vehkiin); 3) *diktit diehttemeahttumin* dáhpuhuvvá go albmát gulahallet ja váldet oktavuoda eará albmáiguin muitalit dehálaš dieđuid bargosajis dahje politihkas ja olgguštit nissoniid diehtjuohkimis; 4) *ránggáštít duppalit* mearkkaša ahte nissonolmmoš «ránggáštuvvo» maid ihkenassii son bargá. Son cielahuvvo dahje sivahuvvo go dahká juoidá ja maid

dalle go ii daga dan – son nappo álo bargá boastut iige sáhte goassige dahkat riektá; ja 5) *heahppášeami ja soaibmama* boadusin fas lea ahte nissonolmmoš dovda ahte ii leat doarvái buorre, vaikko sivevan dasa sáhtta leat ahte son lea olgguštuvvon diehtjuohkimis. Ás čilge dáid fápmoteknikkaid mearkkašumi:

Jos mii nissonolbmot galgat nagodit soahtat dáid fámuid vuostá, [mii] fertet namahit dáid, vai dat šaddet duohtavuodát – namabusaid bokte han mii čilget duohtavuoda. Jos ii livčče maid gobčodat dáid cakkadanvugiid, de eat sáhtášii čuoččubit dáid duohtavuohatan. Ja go fuomášat dáid diliid, de galgat geahččat mii dat dáhpuhuvvá omd. čoaikkimiin. Eat galgga šat ruvsodit eatge sivahit min iežamet go min badjelgeahččat, muhto baicca jearrat alccemet: ‘Hmmm, mii son dál dáhpuhuvvai? Mii dagabii dál abte mun dovden iežan jallan ja doavkin?’ Go beahttat sivahallat iežat ja baicca eará sajis ohcagoadát dan siva, de leat juo šaddan gievrabun.¹⁶

Dát fápmoteknikkat ledje oahppásat maiddá jearahallon sámenissonpolitihkkáriidda geain okta logai ahte son maid ieš láve geavahit daid ja jotkkii: «vuogádat lea nu ahte measta ferte geavahit daid vai ceavzá». Dasa lassin bodii ovdan sámeapolitihka duppalstandárda: almmáiolbmuid guhkesáigge vásáhus ja oassálastin adnojuvvo árvvus ja ávvuduvvo, muhto guhkesáigge nissonpolitihkkáriid ledje dávjá gearggus bidjat eret dahje juoba bilkiduvvot. Okta oasseváldi (gii ii lean sámediggeáirras) jearaige leago oppanassiige vejolaš buktit ovdan earálgán oainnuid vuogádagain man vuoddu lea maskuliina jurddašeapmi:

«Gažaldat lea man dihtomielaláččat mii mannat politihkkii. Jos mii mannat dohko dan dihtii abte beivehit iežamet almmáiolbmuid, maskuliina jurddašeapmái de dalle ii ábut vaikko man ollu nissonolbmot mannet dohko».

Dasa lassin su mielas oppa sámi iešmearridanságastallan lei «hui materialisttalaš». Son váillahii ságastallama vuoinnalaš, ii materiála árvvuin – das «makkár vuoddujurdagat leat mis oktasaš eallimis nu ahte buohkat dovdet oadjebassan».

Nissonperspektiiva badjelgeahččon

Mángasat čuoččuheadje ahte nissoniid eai váldde duodas dahje sin oainnuid eai

¹⁶ Geahča Lindi, Gudrun E.E. «Nissonšurra.» *Gába*, 2009, ss.7–10.

váldde doarvái vuhtii. Muhtimat maiddáid dadje ahte muhtumin orru ahte nissonat ja nissonpolitihkkárat eai duostta addit almmolaš cealkámusaid ja váldit fámu seammaláhkai go almmáiolbmot, geat dávjá dovdet vuogádaga buorebut ja sis leat buoret oktavuodat mediaide. Sii ledje ovttá oavvilis ahte nissoniid oassálastin sihkarastášii viiddit perspektiivva man beare áššis, maiddáid eanangeavaheamis mii eanaš adnojuvvo sámi politihkalaš ságastallamiin almmáiolbmuid arenan.

Okta sámediggeáirras dajai ahte «nissonolbmuid perspektiiva duššindahkko go sii eai geavat luonddu seammaláhkai go dievddut». Su vásáhusa mielde sámenissonat Sámedikkis servet mielas ságastallamiin iešmearrideamis muhto hárrjanaan politihkkárat geat leat dávjá dievddut geavahit fápmoteknihkaid jaskkodahttit sin. Son logai: «Sámedikki nissonáirasat leat odda áirasat geat eai leat sosialiserejuvvon vuogádahkii. Albmát geat leat guhká čohkkán doppe, leat sementeren vuogádaga ja searvanvugiid». Dát oaidnu bodii ovdan maiddáid 2009 Norgga sámediggeválggain gos Guovddašbellodaga nissovnttohas dajai ahte sámenissoniid oainnut ja luonddugeavahanvuogit leat oaidnemeahttumat ságastallamis sámi vuogátvuodain.¹⁷ Nuppi dáfus guhkitáigge sámediggeáirras čuočuhii ahte nissonat «eai oassálaste doarvái iešmearridanságasallamiidda – eai duostta filosoferet, suokkardit sisdoalu.» Su mielas

Eanaš almmáiolbmot dustet ságastallat – ja dahkaluddet ahte dihtet eambbo – eambbo go nissonolbmot iešmearrideamis. Almmáiolbmot leat leamaš eambbo mielde riikkaidgaskasaš čoahkkimiin ja bohtet dainna fámuin; nissonat gáddet ahte sii eai diede maidige. Riikkaidgaskasaš dásis iešmearrideapmi lea čadnon ealáhusaide ja eamanvuogátvuodaide ja albmát leat njunnošis dain arenain. Albmát eai váldde nissoniid duodas – mun lean ieš dan vásihan ja vuohttán. Muhto nissonat dihtet seamma bures, ovdamearkka dihtii vuorrásut nissonolbmot dihte seamma bures eatnamiid birra: – rájain, oamasteamis, oktasaš geavahusas – ovdamearkka dihtii luomejeakkis vázzit iežas rájaid.

Liikká su mielas «dan ahte dálá Sámedikkis ii gullo doarvái nissonolbmuid jietna ii sáhte bidjat ovttaskas nissonolbmuid ala. Dat lea álbmoga sivva jos jienastit olbmuid geain ii leat vásáhus, dat lea álbmoga sivva jos háliida menddo friskka áimmu». Nuppi dáfus okta oassálasti fas oavivildii ahte nissonat geain lea oahppu ja viiddit oaidnu livčče čeahpit ovddidit sámiid gáibádusaid, eandalitge árbevie-

ruid, giela, kultuvrra ektui, muhto sii eai álo bargga dan. Suoma sámediggeáirras fas lei dan mielas ahte nissonolbmot leat olu čeahpit ákkastallat go albmát. Son dajai: «Bellodatpolitihkkárat leat hárrjanaan ahte mearrádusat dahkkojit ovdal čoahkkima, sii dolket dasa go nissonat hállat čoahkkimiin ja ájihit čoahkkimiid go sin mielas lea hui čielga mearrádus» mas ii dárbbas ságastallat dadi eanet.

Muhtin oassálastit namuhedje maiddáid «almmáiklubbaid». Guokte oassálasti čujuheigga lagaš gaskavuhtii sámi mediain ja boarrásut almmáipolitihkkáriiguin. Sámi journalistain leat dihto politihkkárat – dávjá sin verddet – geaidda sii álo válddet oktavuoda go háliidit kommeantta ja maid nuppegežiid. Okta nisu, sámediggeáirras, lei maid oahppan ahte dihto maskuliina vuogit sihkarastet media fuomášumi, nugo njuolgo falleheamit ja earáid sivahallan. Son lei maid fuomášan ahte dihto fáttat geasuhejde media beroštumi eambbo go earát.

Molssaeavttut

Kritihkas beroškeahtta mánga oassálasti ledje dan mielas ahte sámedikkít leat dehálaš ásašusat vaikko leat čielga váilevuodat. Okta nisu gii árvvoštalai garrasit Sámedikki sorromis dáža bellodagaide iige ovddit iešmearrideami dajai: «Liikká addá oadjebasvuoda dovdu ahte lea Sámediggi – ovdal ii lean mihkkige mii fáktii eiseválddiid vealaheami sámiid ektui.»

Nuppeláhkai go mánga eará eamiálbmoga gaskkas, sámeservodagas lea hui unnán ságastallan molssaeavttuin dálá

politihkalaš vuogádagaide mat leat hábmejuvvon stáhtaid málliid mielde ja mat doibmet eanaš stáhtaid guvlui. Dušše moaddái lei goassige oppa boahán millii smiehttat molssaeavttuid sámedikkiide ja dálá vugiide ovddidit iešmearrideami. Okta nisu gii lea leamaš guhká mielde sámeapolitihkas (muhto ii goassige Sámedikkis) čuočuhii ahte «molssaeavttuide ii leat sadji nu guhká go sámit jurddašit mii leat juhkkajuovvon njeallje riikii» ja jearai: «Manne mis leat golbma parlemeantta jos mii leat okta álbmot?»

Nubbi nisu, guhkesáigge sámeapolitihkkár (maid Sámedikkis) fas celkkii ahte «ii leat ávki leat olggobealde, makkár fámu don oáččot dalle?» Su mielas lea dárbu formála struktuvrraide dego sámedikkiiide, mat su mielas leat deháleamos vuogit oassálastit sámeservodahkii ja iešmearrideami ovddideapmái. Mánaga eará oassálasti, erenoamážit sii geat ledje ieža mielde Sámedikkis, ledje seamma oavvilis. Buot njeallje sámediggeáirasa ledje smiehttan goit muhtin muddui sámedikkiid oddasitorganiserema, eandalitge jienastanvuogádaga rievdeamei. Suomas persovdnaválggaid sáhtášii rievdadit válgan mas livčče juogo joavkkut dahje searvvit (muhto eai bellodagat nugo Norggas).

Okta oassálasti oavivildii, ahte Norggas politihkalaš bellodagaid sadjái galggašii leat eambbo báikkálaš vuogádat. Nubbi fas miedihii ahte «in diede mii livččii molssaeavttu» dálá ortnegii. Son muitalii: «Muhtimat leat ovddidan jurdaga geavahit siida-ortnega minstarin, muhto mii eat

¹⁷ Sámi nissoniid árvvut oaidnemeahttumat, *Ávvir*, 18.4.2009, s.7.

diede makkár dat duohtadilis lei, mii lea govviduvvon lea olggobeale perspektiivvas». Son logai iežas ballat romantiseremis, «ahte dat lei nu buorre – geat ledje siiddaisidat, geat mearridedje? Ledjego seamma ádját geat ledje fápmoolbmot? Ja mii lei duohtadilis nissonolbmuid dilli, ja nuorra nissoniid dilli? Leigo nu olu buoret?» Son maiddá eahpidii jurdaga máhccat árbevirolaš sámi vieruide ságastallat áššiin dassáigo ollet ovttamielalašvuoda.¹⁸ Son ii oalle jáhkkan man duodalaš dákkár ovttamielalašvuota livččii – son fuomášuhtii ahte dat sáhtta doaibmat maid vuohkin jaskkodahttit sin geat eai leat ovttaoavivis. Liikká son oinnii dárbbu rievdadit dálá vuogádagaid ja geavadiid mat hehttejit sámedikkiid gulahallamis báikkálaš dásis olbmuiguin – ášši man maiddá Suoma sámediggeáirras namuhii dehálažžan.

Guorahallan

Measta buot oassálastit árvvoštalle dálá sámi iešmearridanviggamušaid. Dušše okta boarrásut nissonolmmoš lei ollásit duđavaš Sámediggái ja dan doibmii. Nissonat árvvoštalle eandalitge dieđu ja almmolaš ságastallama váiluma sámi iešmearrideami sisdoalu ja viidodaga birra – das ahte mii iešmearrideapmi oppanasiiige lea ja maid dat mearkkašivččii dábálaš eallimis. Sii eai lean duhtavaččat dasa mo iešmearrideami ovddideapmi orru bisánan otná sámeservodagas. Sin mielas stuorámus siva bisánan dillái lei oppalaš višuvnna váilun ja sámi iešmearrideami sisdoalu eahpečielggasvuota masa sivan fas lei nohkameahttun «siskkáldas nákkut dušši áššiin».

Dasa lassan mángasat oavivildedje ahte stuorra siva dálá váttisvuodaide lea dat ahte sámi politihkalaš ášahusat leat njuolggopijiat váldoservodaga ášahusain ja dan sivas dat eai ollenge speadjalaste sámi árvvuid dahje sámi málliid. Mánnga nissona maiddá dadje ahte dat leat almmáiolbmuid ášahusat, politihkalaš vuogádagat, proseassat ja prioritehtat mat dávjá olgguštit nissoniid oassálastima ja sin oainnuid. Buot nissonat geat ledje dahje ovdal leat leamaš mielde sámi njuonuš politihkalaš ášahusain (sámedikkitt, Sámeráddi) ledje vásihan muhtinlágan albmáid fápmoteknikaid dahje vealaheami.

Almmáiváldi ja cakkadanvuogit

Vaikko sámenissoniid mearri politihkas lea lassánan manjmuš jagiin, vealahanja duššindahkanvuogit ain geavahuvvojit sin vuostá sihke sámedikkiin ja eará báikkálaš ja politihkalaš ášahusain. Dábálaččat dat vuogit leat eahpenjuolggaga ja čihk-

kojuvvon (dego cukcasat ja geažideami) ja dan dihtii váttis almmustahttit vealaheapmin, muhto dego dutkit leat buktán ovdan, dat doibmet hui beaktilis kontrollamekanisman.¹⁹ Sámenissonpolitihkkáriid oainnuid ja viggamušaid oassálastit politihkalaš ságastallamii, bilkidit ja olgguštit erenoamážit dalle go ságastallan adnojuvvo gullat almmáiolbmuid arenai nugo árbevirolaš ealáhusat ja eanangeaveapmi.

Iešmearrideapmi relationála doaba

Eanaš jearahallamii oassálastán nissoniid ahte iešmearrideapmi lea relationála doaba man vuoddo prinsihpaid maiddá eará eamiálbmogat deattuhit. Dutki Iris Marion Young mielde relationála dulkojuvvi iešmearrideamis speadjalastá buorebut sihke duohtavuoda ja maiddá eamiálbmogiid iešmearridangáibadusaid. Son oavivilda ahte dábálaš áddejuvvi iešmearrideamis mii meroštallá dan politihkalaš ii-headušteapmin (non-interference), earráneapmin (separation) ja iehčanasvuhtan ii leat dušše boastut, muhto maiddá váralaš hutkkus ja fikšuvdna. Young čuoččuha ahte ii-headušteami prinsihppa «ii váldde vuhtii sosiála gaskavuodaid ja vealahanvejolašvuodaid».²⁰ Dat maiddá ráhkada illušuvnna iehčanasvuodas mii iešalddes sisttisoallá institutionála gaskavuodaid ja vealahanvuogádaga. Relationála iešmearrideapmi, mii vuodduuvvá gaskavuodaide, fas váldá vuhtii váldegaskavuodaid ja sorjevašvuoda nubbi nuppis ja seammás gudnejahtti ovttaskas olbmuid autonomiija. Young mielas ii-headušteapmi ii leat eanaš áigge oppa vejolašge otná máilmmis, mii lea eambo aht'eambo ovttastahtton ja sorjevaš gaskavuodain.²¹ Relationála iešmearrideapmi mearkkaša ahte:

Dalle go iešmearrideaddji álbmoga doaimmat váikkubut olggobeal olbmuide, dalle daid olbmuid gáibadus oazžut sin beroštumiid ja dárbbuid váldojuvvo vuhtii lea vuoigadahtton, vaikko sii livččege dibto hálddašanguovllu dahje doaibmaválddi olggobealde. Seammaláhkai lea nuppegežiid: olggobeal olbmot galget váldit vuhtii abte go sin doaimmat gusket álbmogii, dan álbmogis lea riekti gáibidit ahte sin beroštumit váldojuvvojit vuhtii, eandalitge jos dain leat negatiivvalaš váikkubusat. Dalle go nubbi váikkuba nuppi, olbmot ja álbmogat leat gaskavuodain nubbi nuppiin ja galget ráddádallat daid gaskavuodaid njuolggadusaid ja váikkubusaid.²²

Mánnga jearahallon nissona deattuhedje iešmearrideami relationála luonddu. Sii

čujuhede ovttaskas olbmo (individuála) ja álbmoga (kollektiiva) geatnegasvuoda váldit earáid ja earáid vuoigatvuodaide vuhtii mearrádusaid dagadettiin. Sidjiide individuála autonomiija – dat ahte olmmoš sáhtta ieš mearridit iežas rupmaša ja eallima badjel – lei hui dehálaš. Seammás sii buohkat oidne oktasaš (kollektiiva) sámi iešmearrideami ja dan ášahusaid mearkkašumi. Erenoamáš mearkkašanveara lea dat ahte ovttaskas olbmo ja álbmoga iešmearrideami olit ledje dievaslaččat searvalaga – eai vuostálagaga. Nappo kollektiiva ja individuála olit iešmearrideamis leat ollásit oktiieivvolaččat vaikko muhtimin daid geahččalit bidjat vuostálagaga ja čuoččuhtit ahte dat eai leat vejolaččat oktanaga.

Iešmearrideapmi báikkálaš váikkuhanválddiin

Sámenissoniid oainnut iešmearrideamis speadjalastet eamiálbmogiid prinsihpaid árbevirolaš stivrenvugiin ja vuogádagain nugo báikkálaš váldi ja mearrádusaid dahkan (dávjá ovttamielalašvuoda dahje konsensusa bokte) ja eaktodáhtolaš auktoritehta doahttaeapmi.²³ Gollma nissona dadje njuolggaga ahte álbmoga iešmearrideapmi galgá dáhpáhuvat vuostazehtiin báikkálaš dásis, ii guovddášásahusaid bokte. Mánnga eará nissona fas hálestedje mo sámedikkitt leat bissehan dahje duššadan olbmuid servodatoassálastima. Stuorra oassi sis háliidedje dahje gáibidedje

¹⁸ Son ii goit dárkileabbot čilgen maid konsensus sáhtášii mearkkašit sámiid oktavuodas. Muhtin eamiálbmogat leat fuomášuhtán ahte sidjiide konsensus ii mearkkaš ovttamielalašvuoda. Ovdamearkka dihtii dene-álbmogii (Kanada davviorjje territories) konsensus baicce mearkkaša relationála proseassa man ulbmilin lea dahkat mearrádusaid rabas ja gudnejahtti oainnuid juohkima bokte. Dat ii leat ráddegeaddji oainnuid bággen earáide, muhto čadačuovgi vuohki juohkit oainnuid mii ovdanbukta rávvagiid dan ektui maid galggašii dahkat vai dat bálvalivččii servoša buot buoremusat ii dušše otnábeavve, muhto maiddá boahhteáigges (Dene Nation 1984, girjijis G. Fondahl and S. Irlbacher-Fox, *Indigenous Governance in the Arctic. A Report for the Arctic Governance Project* (Walter and Duncan Gordon Foundation, Toronto, 2009).

¹⁹ Geahča B. Ås, *Master Suppression Techniques*, Kilden, Information Center for Gender Research, (www.kilden.forskningsradet.no/c16881/artikkel/vis.html?tid=35123) 2 Nov. 2006; C. Enloe, *The Curious Feminist. Searching for Women in a New Age of Empire* (University of California Press, Berkeley, 2004) ja V. Plumwood, *Feminism and the Mastery of Nature* (Routledge, London, 1993).

²⁰ I. M. Young, 'Two Concepts of Self-Determination', (ed.) *Global Challenges. War, Self-Determination and Responsibility for Justice* (Polity Press, Cambridge & Malden, MA, 2007) pp. 39–57.

²¹ Son dadjá ahte dasa lea spiehkastahkan álbmoga «prima facie» rivttiin hábmet iežas stivrenvugiid ja vuogádagaid ja dahkat mearrádusaid sin iežaset doaimmain, alma earáid headušteami dahje seaguheami (Ibid.).

²² Ibid.

²³ T. Alfred, *Peace, Power, Righteousness: An Indigenous Manifesto* (Oxford University Press, Toronto, 1999).

beaktiilut ja buoret vugiid oassálastit mearrádusaid dahkamii eandalitge mii guoská eanangeavaheapmái ja árbevirolaš ealáhusaide. Sii atne dálá iešmearri- danviggamušaid menddo abstráktan ja eahpemávssolažžan erenoamážit danne go dat dáhpáhuvvet guovddášásahusaid bokte nugo sámekikkis. Sáhtta maid dadjat ahte báikkálaš dásis nissonat orrot leamen eambo gárvá searvat ja geavahit válddi, addit cealkámusaid ja geavahit sin dieđuid, dáidduid ja áddejumi ovd- didit sámi iešmearrideami – bealit maid muhtin jearahallon nissonat namuhedje sivvan nissoniid váilevaš oassálastimii.

Sámenissonat eai mobilisere

Vaikko sii muhtimin árvoštalle oalle nannosit dálá sámi iešmearri- danviggamušaid, sámenissonat eai leat ordni- duvamin dahje mobiliseremin rievdadit dálá politihkalaš ása- husaid ja vuogádagaid. Sii eai dábálaččat mana mediaide buktit ovdan sin kritihka ja gáibidit nup- pástusaid, ja sii eai leat muđuige alm- mo- laččat gáibideamen dahje guorahallamin molssaevttuid juogo maskuliina poli-

tihkalaš ása- husaide dahje sámi iešmearri- deami sisdollui. Dát lea oalle eará- lágan dilli veardidettiin mánga eará eamiál- b- motnissoniidda geat hilgot eamiál- b- mo- giid iešmearri- danortnegiid mat ádes- tallet stáhtaid vuogádagaid ja mat dušše jotket vealaheami ja patriarkála hierar- kii- jaid. Dáid sadjái mánggat eamiál- b- mot- nissonat gáibidit molssaevttolaš rámaid iešmearrideapmái maid vuodđun leat eamiál- b- mo- giid árvvut ja jurddašepmi.²⁴

Manne sámiin váilo molssaevttolaš jurddašepmi dahje gáibádusat nuppe- lágan iešmearri- danvuogádagain? Ovta dulkojumi mielde dálá dilli lea doarvái buorre sámenissoniidda ja dan dihtii nuppástusaide ii oro leamen stuorra dár- bu. Maiddá dat ahte olmmoš ii dieđe albmaláhkai maid sámi iešmearrideapmi mearkkaša dahje mo dat sáhtášii rievda- dit áššiid sin eallimis dahje sámeservoda- gas, lea okta sivva dasa ahte olbmot eai leat aktiivvalaččat gáibideamen rievda- dusaid. Jos ii leat doarvái diehtu ja čielga govva iešmearrideami sisdoalus, sáhtta leat váttis gáibiditge maidige mii guoská iešmearrideapmái. Lea vejolaš maiddá

ahte muhtin olbmot ballet das ahte ášši- livčče vearrái jos sámit šattašedje duo- daid iešmearrideaddjin. Sámiid integre- ren (*ovttakas* olmmožin, ii oktan ál- b- mo- gin) davviriikkalaš buresbirgejunstáhtii lea sihkkarastán ahte sámit eai gillá geafi- vuodas dahje eará sosiála váttisvuodain lahkage seamma olu go mánggat eará eamiál- b- mogat birra máilmmi. Nappo dálá dilli lea buorre ja bálvala ovttas- kas sámiid doarvái bures. Sámi iešmearri- deapmi lea juoga mii lea badjelmearálaš luksus ja somás jurdda suokkárdit, muh- to ii leat gažaldat ceavzimis – dat ii leat šat «Inför Lif eller Död?» dego Elsa Laula áigge čuohte jagi dassái.

Vaikko dát sáhtta leat dilli muhtin ov- taskas sámenissoniidda, dat ii liikká mui- tal visot sámi iešmearrideami hástalusain. Sámi politihkalaš ása- husat leat eahpelih- kostuvvan čilget ál- b- mogii maid iešmear- rideapmi mearkkašivččii sidjiide, sin eal- limii ja sin ealáhusaide. Erenoamážit dat ahte eanaš nissoniid oaidnu iešmearri- deamis sulastahtta eamiál- b- mo- giid árbe- virolaš iešstivrenvugiid – báikkálaš oassá- lastin- ja mearridanvugiid ja vuogádagaid – čájeha čielgasit ahte vaikko sii eai leat guorahallan molssaevttuid, sámenisso- nat háliidit nuppelágan iešmearri- danmál- liid muhto viidát servodatlaš ja politihka- laš dilit ráddjejit sin.

Vuoigadahtton sámi ieš mearrideami ovdanbukti- nhámit?

Vuolábealde guorahalan guovtti čilgehu- sa dasa manne Sámis váilu molssaevtto- laš jurddašepmi iešmearrideami ektui. Guktot čilgehusat laktásit viidát gažaldah- kii das, leatgo sámekikkis ja dálá vuogá- dat vuoigadahtton (legitiima) ja rivttes sámi iešmearrideami ovdanbukti- nhámit.

²⁴ Geahča J. Barker, 'Gender, Sovereignty, Rights: Native Women's Activism against Social Inequality and Violence in Canada', 60 *American Quarterly* (2008) ss. 259–266; M. Belautsteguigoitia, 'Zapatista Women: Place-Based Struggles and the Search for Autonomy', girjijis W. Harcourt ja A. Escobar, (doaim.) *Women and the Politics of Place* (Kumarian Press, Bloomfield, CT, 2005) ss. 190–205; C. Ecohawk, Reflections on Sovereignty, *Indigenous Woman* 1999; M. Gutiérrez ja N. Palomo, 'A Woman's Eye View of Autonomy', girjijis A. B. C. Mayor, (doaim.) *Indigenous Autonomy in Mexico* (IWGIA, Copenhagen, 2000) ss. 53–82; P. Monture-Angus, *Journeying Forward: Dreaming First Nations' Independence* (Fernwood, Halifax, N.S., 1998); J. Nash, 'Global Integration and Subsistence Insecurity', 96 *American Anthropologist* (1994) ss. 1–31; NWAC, *Our Way of Being: Gathering of Indigenous Women on Self-Government* (Native Women's Association of Canada, Ottawa, 2003); L. Parisi ja J. Corn- tassel, 'In Pursuit of Self-Determination: Indigenous Women's Challenges to Traditional Diplomatic Spaces', 13 *Canadian Foreign Policy* (2007) ss. 81–98; A. Smith, 'Native American Feminism, Sovereignty, and Social Change', 31 *Feminist Studies* (2005) ss. 116–132; S. H. Venne, The Meaning of Sovereignty, *Indi- genous Woman* 1999, ss. 27–30 ja I. Washinawatok, Sovereignty Is More Than Just Power, *Indigenous Woman* 1999, ss. 23–24.

Vuostas čilgehus guorahallá iešgudet feministalaš lahkonaanvugiid ja erenoamážit davviriikkalaš feminismissa dásseárvodiskurssaid. Davviriikkat leat liberála feminismissa ja eandalitge dan «dásseárvosaš vejolašvuoda politihka»²⁵ nana guottiheaddjit. Davviriikkalaš feminismissa váldodeaddu lea das ahte juohke ovttas (muhto dušše ovttaskas olmmožin, ii kollektiivalaččat) galget leat seamma rievttit, geatnegasvuodat ja vejolašvuodat seamma doaimmaide, diliide ja nu ain. Liberála feminismissa kritihkka ii olus gávdno, mas čuovvu ahte ságastallamat molssaevttuin leat ráddjejuvvo ja dávjá dubmejuvvo «utopian». Dat ahte davviriikkalaš buresbirgejunstáhta mále lea máilme beakkán ja árvvusadnojuvvo birra máilmmi sáhtta leat maid čilgehus dasa ahte jáhkku almmolaš ášahusaide ja vuogádagaide lea nanus (nappo dasa ahte stáhta váldá vára buohkain).

Vaikko 1970- ja 1980-loguin sámenissonat lávejedje deattuhit, oassin sin našuvnnahuksema, sin earáláganvuoda sin davviriikkalaš oappáin,²⁶ otnábeaivve sámenissonat ja sin searvvit barget eanaš seamma gažaldagaiguin dego váldoservodaga davviriikkalaš feministat: sohka-bealledásseárvvuin, vealaheami easttademiin, persovnnalaš autonomiijain ja politihkalaš oassálastimiin ášahusaide ja vuogádagaide. Vuoddonávddus sámenissoniin ja sin servviin lea ahte rievdadus boahká juogo lánkaasahannuppástusaid bokte dahje lasihemiin nissoniid vejolašvuodaid muđui servodagas dego nissoniid meari Sámedikkis. Ovdáneapmi dávjá mihtiduvvo dan mielde, galle nissona leat beassan sajádagaide mat leat ovdal leamaš almmáiolbmuid hálddus, eandalitge jos sáhka lea váldesajádagain.

Eamiálbmotfeminisma

Eamiálbmotfeminisma spiehkka liberála feminismissa das ahte eamiálbmotfeminisma ii leat ráddjejuvvo dásseárvogažaldagaide. Dat baicce ovttastahtá gažaldagaid sohka-beallesoardimis gažaldagain iešmearrideamis ja kolonialismissa. Eamiálbmotfeminismissa ulbmilin lea ovdidit dakkár eamiálbmogiid iešmearrideami mii váldá vuhtii dan ahte maiddái eamiálbmotservodagain gávdnojit patriarkála árvvut, doaladumit ja doaimavuogit. Dan vuolggasadjin lea ahte jos eamiálbmogat áigot duodas dekolonisere ja šaddat iešmearrideaddjin, gáibiduvvo maiddái ahte seksisma ja veahkaváldi nissoniid vuostá eliminerejuvvojit eamiálbmotservodagain.²⁷ Dásseárvu lea dehálaš, muhto liberála feminismissa dulkojumi dávjá árvvostallo menddo gáržin ja dan sadjái deattuhuvvo dat ahte sohka-bealit dievasmahttet nubbi nuppi.²⁸ Maiddái nissoniid árbevirolaš politihkalaš

ja ekonomalaš rollaid ealáskahttin adnojuvvo dehálažžan.²⁹

Assimilerema ja koloniserema váikkuhusat

Okta assimilerema iešvuohka lea «erohusaide čalmmehis liberalism»³⁰, mii ii ane eamiálbmogiid sierra álbmogin, muhto oaidná sin dušše ovttaskas stáhtalahttin ja láhte singuin seammaláhkai go buot eará stáhtalahttuiguin.³¹ Liberalismissa vuodduolbmilat leat individuála buresbirgen, dásseárvu ja olmmošvuoigatvuodat. Eamiálbmogat leat oaidnemeahttumat ja kollektiiva eamiálbmotrievttit mearkašmeahttumat dakkár individualistalaš vuogádagas. Eamiálbmotrievttit eai čága liberalismma vuodduprinsihpaide danne go eamiálbmotrievttit mearkašit eahpe-dásseárvosaš stáhtaláhttovuoda ja sierra vuoigatvuodaid. Liberalismissa ja dan vuodduprinsihpat leat nappo eamiálbmotrivttiid vuostá.

Individualismissa ja sosiála dásseárvu ideologiiat mat jorgaluvvojit seammaláganvuohčan leamaš fámoláččat davviriikkain mángalogi jagi³² ja dain lea váilon vuostedeaddu mii livččii deattuhan ja ovdanbuktán sámiid earáláganvuoda eamiálbmogin ja *sierra* álbmogin (earret politihkalaš cealkámusain). Dát davviriikkalaš ideologiiat leat lihkestuvvan bures dahkat buohkaid ovttaláganin lága ja stáhta ovdas, maiddái sámiid. Sámit eai leat vuostálastán dakkár stáhta politihka seammaláhkai go muhtin eará eamiálbmogat.³³ Eanaš sámiit otnábeaivve vuostehágolaččat háleštit sin árbevirolaš vugiid ealáskahttimis dan balus ahte sii bilkiduvvojit dahje baljelgehččojuvvojit maid sámeservodagas. Sámeservodagas lea maiddái hálakeahtes muhto čielga norbma ja vuordámuš vuogáiduvvat; ii gáibidit duššiid ja leat «radikála», mii lea bealkinsátni Sámis.³⁴

Dasa lassin mánga čuohte jagi kolonialismissa boadusin eanaš dálá sámiin váilot oktavuodat sin árbevirolaš ášahusaide, ja dušše skuvlejuvvo elihta dovdá riikkaidgaskasaš lága nu bures ahte máhtá ákkastallat ja čilget eamiálbmogiid iešmearridanrivttiid. Dán sivas sámiid lea álkit go muhtin eará eamiálbmogiid presset vuogáiduvvat váldoservodaga vuordámusaide ja gáibádusaide. Dat ahte sámiin váilot oktavuodat sin árbevirolaš ášahusaide dagaha maiddái dili mas áidna vuoddu sin iešmearrideapmái lea riikkaidgaskasaš lánka ja mállen váldoservodagaid (oarjemáilmmi) parlamentarisma.

Ruoktot báikkálaš ja olbmuid árgabeaieallima dássái

Dát doalvuge nuppi čilgehussii mii kritisere dakkár eamiálbmogiid iešmearridan-

viggamušaid maid vuoddu leat stáhtat ja riikkaidgaskasaš riekti – iige eamiálbmogiid iežas historjá. Dábálaččat go eamiálbmogat hállet iešmearrideamis, sii deattuhit ahte sis lea riekti iešmearrideapmái dan dihtii go sii leat leamaš historjjálaččat iešmearrideaddjit – seammaláhkai go buot earáge álbmogiin. Sis lea leamaš historjjálaččat sin iežaset autonomaš dahje iešmearrideaddji politihkalaš ja servodatlaš ášahusat mat dahke mearrádusaid ja lágaid ja gohče servodateallima. Dát lea vuoddu sin iešmearrideapmái sihke historjjálaččat ja otnábeaivve. Sii eai leat addán dan rievtti goassige eret stáhtii dahje eará hálddašeddjái ja dan dihtii dat riekti lea ain sis.

Maiddái sámit ledje historjjálaččat ordniiduvvan siiddaide main ledje sierra ášahusat mat dahke mearrádusaid ja čovde riidduid dalle go dat badjáneidje, siskkáldasat dahje siiddaid gaskkas. Siiddat ledje autonomaš ovttagat mii mearkašii ahte sámit ledje iešmearrideaddji ovdal go siiddaid váldi nohka-godii davviriikkalaš ja ruošša koloniserendoaimmaid mielde. Siiddat ledje báikkálaš ášahusat – nappo historjjálaččat

²⁵ Eang, equality of opportunity.

²⁶ J. Eikjok, 'Indigenous Women in the North. The Struggle for Rights and Feminism', 3 *Indigenous Affairs* (2000) ss. 38–41.

²⁷ Geahča P.G. Allen, *The Sacred Hoop: Recovering the Feminine in American Indian Traditions* (Beacon Press, Boston, 1986); J. Green, (doaim.) *Making Space for Indigenous Feminism* (Halifax, N.S.: Fernwood, 2007) ja Smith, 'Native American Feminism, Sovereignty, and Social Change'.

²⁸ Geahča R. Kuokkanen, 'Dásseárvu Sámis – buohkaid gažaldat', 1–2 *Gába* (2008) ss. 4–5 ja R. Kuokkanen, 'Feminismissa: dásseárvu vai nuppástuhttin?', 1–2 *Gába* (2009) s. 18.

²⁹ Geahča omd., K. Anderson, *A Recognition of Being. Reconstructing Native Womanhood* (Second Story Press, Toronto, 2000); K. Anderson and B. Lawrence, (doaim.) *Strong Women Stories. Native Vision and Community Survival* (Toronto: Sumach Press, 2003).

³⁰ Eang, difference-blind liberalism.

³¹ J. Tully, 'The Struggles of Indigenous Peoples for and of Freedom', in D. Ivison, et al., (doaim.) *Political Theory and the Rights of Indigenous Peoples* (Cambridge University Press, Cambridge, 2000) ss. 36–59.

³² S. E. Olsson and D. Lewis, 'Welfare Rules and Indigenous Rights: The Sami People and the Nordic Welfare States', in J. Dixon and R. P. Scheurell, (doaim.) *Social Welfare with Indigenous Peoples* (Routledge, London & New York, 1995) ss. 141–87.

³³ Buorre ovdamearka leat Kanada eamiálbmogat. 1969 Kanada rádddehus almmustahitii «Vilges báhpára» mii ovdanbuvtii rádddehusa odđa eamiálbmotpolitihka ja man ulbmilin lei heaittith historjjálaš šiehtadusaid eamiálbmogiid ja Englánda dronnega gaskkas (maid vuoddu lei áddejupmi ahte iešgudet eamiálbmot lei politihkalaččat iešmearrideaddji vuolláičállit šiehtadusaid Englánda dronnegiin) ja muđuige sihkkut buot kollektiiva eamiálbmotvuoigatvuodaid ja dahkat eamiálbmogiid «dásseárvosažžan eará kanadalaččaiguin» ráddjemiin sin rivttiid dušše individa dássái. Rádddehusa «Vilges bábir» bohčidahtii nu garra vuostálastima eamiálbmogiid gaskkas ahte rádddehus bággejuvvui heaittith áigumušaidis.

³⁴ Geahča omd., Sara Marielle Gaup filmmas R. Ragazzi, *Firekeepers* (Sonar Film Norway 2007). 57 min.

Su mielas nana, bistevaš iešmearrideapmi lea proseassa mii sihkkarastá ahte

«eamiálbmogiid ealábusat, borramuš-sihkkarvuohhta, báikkálaš stivren ja gaskavuoddat eatnamii ja vuoiŋŋjalaš (kultuvrralaš) eallimii leat vejolaččat otnábeaivve báikegottiin ja guovllodásis, mii fas dahká vejolažžan dáid vieruid ja vugiid fievrredeami boahhte buolvvaide».⁴⁰

Eanaš sámenissonat geat oassálaste dán dutkanprošeavtta jearahallamii hálle ollu iešgudet árbevieruid (giella, duodji, ealáhusat ja eanangeavaheapmi) dálá mearkkašumis sámi servodaga hábmemis otnábeaivve ja boahtteáigges. Lea mearkkašanveara ahte dušše moattis máinnašedje oppanassiige riikkaidgaskasaš lága dahje olmmošvuoigatvuodaid go lei sáhká iešmearrideami sisdoalu birra. Jearahallamiid vuodul sáhtta nappo dadjat ahte jos áigut nannet sámi iešmearrideami, mii galgat buktit politihkalaš ságastallamiid ja proseassaid ruovttoluotta báikkálaš ja olbmuid árgabeaieallima dássái, eret abstrákta ja dávjá amas doahpagiin ja stáhtii vuodduvvi vuogádagain mat guddet máŋggaid sámiid diehttemeattumin sin iežaset iešmearrideami sisdoalus ja viidodagas ja mat gáidadat olbmuid sámi iešmearridanviggamušain. Dát dagašii vejolažžan vudolaš almmolaš digastallama – masa orru leamen stuorra dárbu – sámi iešmearrideami vuodus ja ruohttasiiin ja das mat leat sámiid iešmearridanrievtti heivvolaš ja dohkalaš albmananhámit ja -dásit.

sámiin ii lean dušše okta iešmearridanriekti, muhto juohke siida lei iešmearrideaddji dahje autonomalaš báikkálaš dásis. Sámiin eai lean bajitdási ásašusat siiddaid bajábealde mat livčče áimmahuššan buot sámiid iešmearrideami. Mearráduusat dahkkojuvvojedje dušše báikkálaš dásis ja siiddain dihto olbmot dahje ásašusat gulahalle ránnjá ja eará siiddaiguin dárbbu mielde. Dát dilli lea leamaš vuoddu historjjálaččat sámi iešmearrideapmái. Otnábeaivve goit dušše muhtin ovttaskas olbmot leat geahččalan buktit siiddaid ja daid historjjálaš mearkkašumi sámi iešmearridanságastallamii. Sámi politihkalaš morráneami rájes sámit leat leamaš mielde aktiivvalaččat riikkaidgaskasaš doaimmain nugo Eamiálbmogiid máilmmirádis (mii vuodduvui 1976 muhto ii šat doaimma aktiivvalaččat) ja 1980-logu álggu rájes Ovtastuvvan Našuvnnain, eandalitge ON:a Eamiálbmogiid bargojoavkkus.³⁵ Dát riikkaidgaskasaš oassálastin ja sámi politihkalaš elihta nana luohttamuš riikkaidgaskasaš lága vejolašvuodaide sihkkarastit ja ollašuttit eamiálbmotrivttiid, leat ráhkadan áddejumi iešmearrideamis mas stáhtas lea goovddáš rolla ja stuorát mearkkašupmi go álbmoga iežas historjjálaš vieruin ja rivttiin.³⁶

Sámi politihkalaš ásašusat leat institu-

tionaliserejuvvon ja šaddan oassin váldoservodaga stáhtavuogádagaid.³⁷ Nugo jearahallamiin bodii maiddái ovdan, dákkár sámi politihkalaš proseassaid sentraliseren ja institutionaliseren lea mearkkašan ahte sámi sivilservodaga dahje ruohtasdási oassálastin lea šaddan eahpemávssolažžan. Báikkálaš oassálastimii leat unnán vejolašvuoddat danne go dálá vuogádat ii ane dan dehálažžan. Boađusin lea leamaš ahte ruohtasdási álgagat ja ordniiduvvan lea sakka geahppánan³⁸ muhto sámit eaige šat váldde ovddasvástádusa sámi vuoigatvuodaid ovddideamis ja ollašuttimis – sii eai ane politihkalaš proseassaid sidjiide gullevažžan seammaláhkai go ovdal.

Sentraliserejuvvon, stáhtalaš lahkonanvuohki ii liikká nákke ollašuttit albma iešmearrideami man vuoddu lea báikkálaš oassálastin ja masa «dábálaš» olbmot dovdet gullevašvuoda. Cherokee-dutki Jeff Corntassel čuoččuha:

«Strategiijat mat vuodduvvet olmmošvuoigatvuoda norpmaide ja mat dušše obcalit stáhtaid politihkalaš ja juridihkalaš dovddasteami eamiálbmogiid iešmearrideapmái ii buvttat iešmearridanproseassa mii lea bistevaš boahtteáigge eamiálbmotbuolvvaide».³⁹

³⁵ Geahča H. Minde, 'The Challenge of Indigenism: The Struggle for Sami Land Rights and Self-Government in Norway in 1960–1990', girjjis S. Jentoft, et al., (doaim.) *Indigenous Peoples: Resource Management and Global Rights* (Eburon, Delft, 2003) ss. 21–44 ja H. Minde, 'The Destination and the Journey. Indigenous Peoples and the United Nations from the 1960s through 1985', girjjis H. Minde, (doaim.) *Indigenous Peoples. Self-Determination, Knowledge, Indigeneity* (Eburon, CW Delft, 2008) ss. 49–87.

³⁶ Geahča Alfred, *Peace, Power, Righteousness: An Indigenous Manifesto*; J. Corntassel, 'Partnership in Action? Indigenous Political Mobilization and Co-Optation During the First UN Indigenous Decade (1995–2004)', 29 *Human Rights Quarterly* (2007) ss. 137–166 ja G. Coulthard, 'Subjects of Empire: Indigenous Peoples and the 'Politics of Recognition' in Canada', 6 *Contemporary Political Theory* (2007) ss. 437–460.

³⁷ Geahča E. G. Broderstad, 'Political Autonomy and Integration of Authority: The Understanding of Saami Self-Determination', 8 *International Journal on Minority and Group Rights* (2001) ss. 151–175 ja N. Oskal, 'Political Inclusion of the Saami as Indigenous People in Norway', 8 *International Journal on Minority and Group Rights* (2001) ss. 235–261.

³⁸ E. Josefsen, 'The Saami and the National Parliaments – Channels for Political Influence', 2 *Galdu Cala – Journal of Indigenous Peoples Rights* (2007).

³⁹ J. Corntassel, 'Toward Sustainable Self-Determination: Rethinking the Contemporary Indigenous-Rights Discourse', 33 *Alternatives* (2008) ss. 105–132.

⁴⁰ Ibid. s. 119.